

SPIRIT ȘI CORP

I.

Împrejurarea că am trimis un exemplar din teza mea de doctorat în filosofie (lucrarea *Paralelismul psiho-fizic*) și d-lui Bogdan-Duică a atras din partea d-sale o critică, tipărită în „Revista Generală a Învățământului” în numărul din decembrie 1905. Critica îmi impută unele lucruri, îmi combate câteva opinii și îmi face câteva recomandări. Recomandările, în măsura utilității lor, vor fi neapărat urmate. Imputările însă socotesc că pot fi respinse, iar opiniile încă apărate. Această credință a dat naștere articolului de față, care – deși polemic – va căuta să păstreze toată cuviința pe care o reclamă atât chestiunea discutată, cât și vârsta mea.

În raport cu o imputare însemnată pe care d-l Duică mi-o face, d-sa comite o regretabilă eroare pe care din capul locului țin să o relev. D-sa e convins anume că subiectul tezii mele este o chestiune de *psihologie*. Ei bine, aceasta este o greșeală. Chestiunea tratată de mine este de *filosofie* sau de *metafizică*, și nu de psihologie. D-l Duică desigur își amintește că, în Antichitate, prin filosofie se înțelegea știința omenească în genere, speculațiile toate, de orice natură ar fi fost. Cu timpul, prin diviziunea muncii, fiecare domeniu de știință s-a constituit aparte și intitulat autonom. La un moment a venit chiar întrebarea, după succesiva retragere a tuturor acestor domenii de știință, dacă cumva mai rămăsese ceva *specific* pentru filosofie, cu un cuvânt, s-a pus în discuție dacă aceasta din urmă mai are vreo rațiune de a fi. Atunci s-a băgat de seamă că rămăseseră neluate de științele speciale stocul de probleme de natură generală, chestiunile cari nu pot fi rezolvite înăuntrul unei singure științe particulare, pentru cuvântul că străbat prin mai multe, pentru că erau esențialmente probleme de *trecere* dintr-un domeniu într-altul. Acestea au rămas filosofiei. Atunci problema relațiunii dintre lumea fizică și cea spirituală, fiind evident o astfel de problemă de *trecere* dintr-un domeniu special în altul, este în toată puterea cuvântului și în toată claritatea posibilă o problemă de filosofie, și nu de psihologie, o lacună în cunoștințele d-lui Bogdan-Duică, pe care nu aș schimba-o pentru nimica cu aceea pe care o găsește d-sa la mine, anume că există – într-o legătură oarecare cu lucrarea mea – trei cărți de știință germană necitite de mine și citite de d-sa.

Însă, firește, nu pentru a semnala acest lucru am întreprins această discuțiune. Ea are o legătură mai mare cu critica pe care o combat. Dar socot că e mai bine ca, înainte de a numi imputarea pe care caut a o respinge acuma, să duc discuțiunea ceva mai departe. Ziceam că problema tratată de mine este o problemă de filosofie. Atunci se pune întrebarea, de ce și de cine atârnă soluțiunea ei?

Soluțiunea ei atârnă, ca oricare soluțiune de filosofie generală, de următoarele trei lucruri care le-aș numi izvoarele ei:

1. De o *teorie a cunoștinții*, care după cum se știe are în a ei seamă problemele de filosofie genetică, care stăpânesc pe acele de filosofie sistematică sau statică. Teoria cunoștinței stabilește rostul fenomenelor, valoarea lor și așa mai departe. Cum se clădește, la rându-i, teoria cunoștinții? Pe o bază experimentală *numai* generală și încolo se continuă prin speculații de logică abstractă care, dacă sunt abstracte, nu urmează deloc că trebuie să fie fantastice și arbitrare. Dovadă că este așa, dovadă că teoria cunoștinții e prea puțin atârnată de descoperirile și prefacerile zilnice ale științelor speciale, este marea vitalitate și întreaga actualitate a concepțiilor lui Kant și chiar a lui Platon. Părerile lor de știință specială s-au prăbușit; aceste concepții însă au rămas. În definitiv, soluțiunea unei probleme ca aceea tratată de mine atârna în primul loc de o bună teorie a cunoștinții (relev în treacăt că și călăuza d-lui Bogdan-Duică, Ziehen, în scrierea care se ocupă cu aceasta, combate succesiv teoriile pe care nu le acceptă cu ceva din teoria cunoștinții: pag. 40, 44, 46, în *Über die Allgemeinen Beziehungen zwischen Gehirn und Seelenleben*). La rându-i, această teorie a cunoștinții depinde numai de o bază experimentală generală și deci mai statornică. Scurt trebuia neapărat, pentru a face o convenabilă tractare, să posed o teorie a cunoștinței sau, dacă vrei, să cunosc teoriile de această natură a marelor capete cugetătoare.

2. Dezlegarea problemei mele mai depindea direct – nu prin intermediul teoriei cunoștinții – de vastele legi generale ale științelor speciale. Era, bunăoară, necesar să se cunoască legea de psiho-fiziologie care afirmă că orice fapt psihic se localizează într-o anumite parte a corpului, că nu există act spiritual fără concomitanță cerebrală. Avea deci nevoie de legi științifice foarte generale. Probă că legile mai mărunte nu pot să o înrăurească este că o lege ceva mai puțin generală ca aceasta, dar destul de comprehensivă, cea care stabilește că localizările se fac la creier, și nu aiurea, o lasă indiferentă. Și, în adevăr, gândească-se oricine, s-ar fi putut clădi toate teoriile de explicare a numitului raport, dualismul, materialismul, paralelismul la fel cum au fost clădite, chiar dacă s-ar fi crezut, bunăoară, că fenomenele psihice se petrec în inimă, nu în creier. Mai citez încă o lege foarte generală, care era dintre acelea pe care trebuia să o cunosc: legea conservării de energie. Dar această lege de natură experimentală are un caracter foarte simptomatic. A apărut la mijlocul secolului trecut, în trei capete deodată: englezul Joule, danezul Colding, germanul Mayer*, fără cunoaștere prealabilă unul de altul; și dacă mai ținem seamă că ea a fost afirmată și de Kant și de Democrit, când starea științelor speciale era cu totul alta, îți vine cu drept cuvânt să te întrebi dacă nu cumva ea nu se confundă cu legea apriorică, cu legea logică a indentității. Am expus aceasta pentru ca să se vadă că legile experimentale care pot să înrăurească dezlegarea problemei noastre sunt atât de generale și atât de statornice încât pot să se confunde cu legile apriorice ale conștiinții – deci că nu sunt legi de azi pe mâine

---

* James Joule, Julius von Mayer și Ludwig A. Colding au formulat toți trei, în mod independent, principiul conservării energiei [n. ed.].

– și pentru a se vedea că într-o asemenea lucrare partea de speculație abstractă trebuia neapărat să covârșească pe cea de date experimentale.

3. În fine, soluțiunea chestiunii mai depindea încă de un lucru: de o bună analizare a noțiunilor, fapt pe care Herbart îl socotea odată ca întreaga menire a filosofiei. Una din cauzele pentru care să dă în filosofie dezlegări curioase este insuficienta și greșita analiză a noțiunilor capitale. Și pentru a face o scurtă excursie prin istoria cugetării, putem spune că Zenon, dacă ar fi analizat bine noțiunea de *interval* și *limită*, n-ar mai fi contestat posibilitatea mișcării; că Aristot, dacă ar fi analizat noțiunea de *potențialitate*, n-ar mai fi confundat-o pe aceasta cu materia sau n-ar fi deosebit-o de spirit; că Herbart, dacă ar fi analizat noțiunea de *cauză*, nu s-ar fi putut opri la o multiplicitate; că și Kant, dacă ar fi analizat aceeași *cauzalitate*, n-ar mai fi restrâns-o la fenomene, și dacă ar fi analizat ideea de *lucru în sine* nu s-ar fi declarat adversarul doctrinei lui Berkeley. Nu pot astfel să contest – cu oricâtă răutate – buna companie a d-lui Bogdan-Duică, care, dacă ar fi știut, iarăși, ce însemnează bine *cauza*, nu s-ar fi revoltat împotriva afirmării făcute de mine, că psihofizica nu poate stabili decât *concomitanțe*, nu și cauze. Cauzele, dacă sunt, d-le Duică, nu le stabilește psihofizica, ci altcineva. Acum, de cine depinde buna analiză a atari noțiuni? Ea deinde de progresul *general* al științii (nu de cutari și cutari descoperiri parțiale), îmi vine să zic că ea atârână mai mult *indirect* de progresul științii întru cât el ascute spiritul omenesc. Dar mai îndeosebi depinde de diferitele analizări anterioare, care, privite și comparate împreună, îți dă puțința să vezi insuficiențele fiecăreia și întâlnirile tuturor.

Acestea sunt, pe cât a fost mai scurt cu puțință, izvoarele de care depinde dezlegarea problemei tractate în teza mea de doctorat. Dacă este așa, atunci se vede la cât se reduce importanța uneia din imputările pe care mi-o face d-l Duică, anume că lucrarea mea este insuficientă fiindcă e prea abstract lucrată și fiindcă nu a cunoscut anume cărți recente de *psihologie*, pentru a căror recomandare d-sa se pune la dispoziția mea. Dacă problema mi-ar fi fost în adevăr de psihologie, atunci trebuia ca să cunosc, firește, toate lucrările din urmă relativ la chestiunea mea. N-aș fi putut ca să vorbesc, bunăoară, decât insuficient despre senzațiunile vizuale, fără cunoștința celor mai noi lucrări. Dar să se spuie că dezlegarea unei probleme de filosofie, care am văzut bine de ce izvoare atârână, ar fi putut să fie schimbată, poate chiar total înlocuită prin lectura unei cărți nouă de psihologie, care la urma urmei rămâne tot o știință specială?

Dar, va zice d-l Duică: imputarea cărților necitite nu se referă toată la cărți de psihologie. Sunt câteva cărți cari poartă titlul problemei din teză, indiferent de ce natură ar fi ea. Ei bine, lipsa de valoare a imputării nu scade odată văzute izvoarele de care depinde dezlegarea problemei. Acele izvoare să le am bine cunoscute și întrucât îmi este indispensabil să cunosc toate interpretările cari s-au dat problemei cu *ajutorul lor*? Dar pentru a se vedea mai limpede lucrul, să ne referim la un alt domeniu, la *istorie*. Sunt două situații deosebite care trebuie să fie relevate. O nouă descoperire de document trebuiește istoricului cunoscută pentru a-și acomoda

concepțiunea sa. Asta trebuiește. Dar să cunoască toate interpretările făcute pe baza *numai* a acelor documente pe cari le cunoaște și dânsul, este aceasta tot așa de indispensabil, este până la gradul de a constitui o mare lacună? Și, mai ales, este indispensabil aceasta în cazul când el deja cunoaște și discută toate *tipurile* de interpretare posibile asupra acelei chestiuni? Analog cu descoperirea documentului ar fi, în cazul nostru, o modificare în cele trei izvoare ale problemei. Asta trebuie cunoscută. Restul – ca și la istorie – sunt chestiuni de interpretare fără nouă izvoare, care nu strică să fie cunoscute, dar indispensabile nu-s. Dar, în sfârșit, e momentul să ne întrebăm: ce cuprinde acea carte minunată a lui Ziehen pe care d-l Duică mi-o împinge, care ar fi prefăcut, cunoscută, înfățișarea dezlegării mele, cartea care m-a pierdut, care a făcut, în fine, ca prima teză de doctorat dată în țară să nu fie la înălțimea unui astfel de eveniment?

Iată, pe scurt, ce cuprinde. Mai întâi, îl va fi învățat pe d-l Duică câteva lucruri greșite. L-a învățat la pag. 25, op. citat, că *voința* nu este decât, cum spunea Herbart, un rezultat al jocului reprezentărilor și senzațiilor, fără să-l învețe și ce va răspunde dacă i se va obiecta că reprezentările, ca atare, nu pot avea nicio altă însușire decât să se asemene între ele sau să se deosebească și că, admitându-le și calitatea efortării, ele presupun *voința* și deci se comite o *petiție de princip*.

În al doilea rând, îl va mai fi învățat Ziehen, de două ori la pag. 28 și odată la 29, că Locke este primul care în epoca modernă a făcut deosebirea între calități primare și secundare, pe când această întâietate cronologică îi revine lui Descartes.

În fine, ar mai fi putut să-l învețe să facă obiecții ceva mai cântărite, cel puțin în unele privinți. Căci tractând chestiunea exact după aceeași metodă pe care am urmat-o și eu – anume a discuta toate ipotezele făcute, oricare ar fi vechimea lor istorică – ar fi putut să-l împiedice a-mi pretinde mie să o discut numai din punct de vedere „actual”.

Uitam să semnalez încă o eroare pe care o comite Ziehen, atribuind formulării pe care Spencer o face teoriei identității psiho-fizice, formulare, în adevăr, vulnerabilă, atribuindu-i prerogativa de a fi cea mai desăvârșită formulare care s-a dat acestei teorii. Lucrul nu e exact, fiindcă o formulare mai nouă și mai bună, o formulare izbăvită de vulnerabilitatea celeilalte, o aduce A. Bain* în cunoscuta sa lucrare *Spirit și corp*.

Dar astea sunt lucruri secundare. E vorba, ce cuprinde cartea lui Ziehen ca mod de dezlegare al problemei mele, mod care nu se poate cunoaște – așa ar vrea să spuie d-l Duică – fără a adera la el? Ea cuprinde – cine-ar putea să-și închipuiască? – modul de dezlegare care se găsește pe larg expus și discutat în cartea mea incriminată, la capitolul V. Atâta numai că se găsește trecut sub un alt nume decât acela care dă Ziehen; el îi zice *imanentism*, nume care, între noi fie zis, nu spune mai nimic. În lucrare la mine, această teorie se găsea trecută la rubrica

---

* Alexander Bain (1818–1903) – filosof empirist scoțian, pionier al psihologiei științifice, creditat cu introducerea termenului de „paralelism” în studiul relației dintre fenomenele mentale și cele corporale [n. ed.].

spiritualismului monist, sub care Ziehen așază alte concepții, și era așezată acolo, și pentru mine are rost și acuma tot acolo, fiindcă această concepțiune este cea mai desăvârșită antiteză a materialismului monist. Că este exact acest lucru, că eu nu am discutat la spiritualismul monist aceea ce discută Ziehen – concepții care după propria lui părere nu merită să fie discutate (vezi pag. 47, op. citat) –, ci am discutat aceia ce dânsul, pentru un motiv de naturală degajare de un termen divers întrebuițat, intitulează *immanentism*, se poate vedea foarte bine după numele filosofilor asupra operilor cărora am discutat. Acești filosofi sunt Fouillée și Lotze. Nici unul, nici altul nu consideră, ca în concepțiile pe care Ziehen le recunoaște ca spiritualiste, sufletul ca un producător al unei *a doua substanțe*, intitulată materie. Amândoi consideră sufletul ca fundamental, iar materia, felul în care acesta e perceput dimprejur. Pentru Lotze, materia este *cognitio circa rem*, sufletul fiind *cognitio rei*. Pentru Fouillée, nu există în lume decât acțiuni și reacțiuni psihice. Reprezentările materiale sunt aparițiile diferitelor întretăieri ale acestor forțe psihice. Același berkeleyanism pe care îl împărtășește și Ziehen, intitulându-l *immanentism*. Concepția acestuia din urmă e, așadar, discutată în lucrarea mea, examinarea acestei teorii există, neîmpărtășită de mine, dar există. Și pentru că a mai fost vorba de relele mele pe care nu le-aș schimba cu acelea ale criticului meu, pot spune și aicea că prefer cu toată tăria să nu cunosc la o adică titlul care se dă de unii unei anume concepții, decât să nu fiu în stare să recunosc concepțiunea când aș întâlni-o sub o altă denumire. Această situație din urmă, aceeași cu a școlarului care nu știe să citească decât pe *cartea lui*, e semnul caracteristic al unui „anume” grad de știință care n-are nevoie de niciun alt comentariu.

Așadar, teoria lui Ziehen, ultimul cuvânt al științei, pretins necunoscut de mine, există discutată în cartea mea. Ei i-am preferat o altă concepțiune, pe care d-l Duică o crede neîntemeiată. Discuția, prin urmare, nu poate fi închisă decât în ce privește punctul precedent. La cântărirea acestor două concepții însă, în fața criticii d-lui Duică, trebuiește iarăși făcută, și motivele preferinței iarăși arătate. De altminteri, critica d-lui Duică ar fi trebuit să înceapă de aici.

În niciun caz nu mi-aș fi permis atunci – având în vedere subtilitatea și adâncimea chestiunii – să spun, în cazul unei neacceptări a părerii sale, alt cuvânt decât: mă îndoiesc. Acuma însă, cum a început-o, regret că în ce privește măcar jumătate, am ocazia să spui: resping.

(Va urma)